

AFRIKAANSE GRAMMATIKA

EN

TAALKUNDE

VIR

AFRIKAANSSPREKENDE LEERLINGE

(STDS. VI — X)

(*Voorsien van Taallyste*)

DEUR

A. S. V. BARNES, M.A., M.Ed.

Tweede Druk



NASIONALE PERS BEPERK

Bloemfontein, Kaapstad en Port Elizabeth

1948

VOORWOORD

Hierdie Grammatika is opgestel om te voorsien in die grammatiese behoeftes van Afrikaanssprekende leerlinge op Sekondêre skole. By die behandeling van die stof het ek my die volgende ten doel gestel:

- (i) 'n Posing (a) om die leerling 'n suiwerder, sistematieser en wetenskapliker insig in die grammatiese aangeleenthede van sy moedertaal te gee, en (b) om die leerling op hoogte van sake met die nuwere uitkomstes en opvattinge in taalkunde te bring.

Hiermee wil skrywer nie te kenne gee dat die inhoud van hierdie Grammatika na opvatting en voorstelling onaanvegbaar of onaantasbaar is nie. Hy wat sy beperkinge ken, mag allermens so aanmatigend wees. Ons soek egter almal na die waarheid en elkeen probeer om dit na die beste van sy vermoë te interpreteer. As 'n mens maar net probeer om wetenskaplik te werk te gaan, kan jy darem miskien hier en daar 'n ou opvatting in 'n nuwe lig voorstel. Sodoende word kritiese beskouings aangewakker en die fondament gelê vir ander om op voort te bou.

Hier wil ek graag ook gewag maak van die hulp wat ek ontvang het van dr. J. J. le Roux wat die manuskrip vir my deurgelees het, met wie ek so baie puntjies bespreek het en wie se voorligting hierdie werk moontlik gemaak het.

Nuwe beskouings en insigte moet in sekere mate aangepas word by wat die leerling alreeds in die Primêre Skool geleer het; daarom is dit nie wenslik geag om meteens te radikaal en rewolusionêr te werk te gaan nie. Om aanknopingspunte met die oue te bewaar en verwarring te voorkom is die ou terminologie, wat al so vasgewortel is, deurgaans behou. Slegs hier en daar, waar dit nie anders kon nie, is enkele nuwe benaminge ingevoer. In hierdie stadium is dit veel beter om die saak geleidelik aan te pak. Die ou benaminge is dikwels ook veel korter en miskien net so doeltreffend as 'n mens maar net

- (a) 'n min of meer logiese sisteem probeer deurvoer en (b) duidelik omskryf wat met elke benaming bedoel word.
- (ii) om die stof eenvoudig te behandel en die verklarings duidelikheidshalwe behoorlik toe te lig.
- (iii) om die gegewens so aanskoulik en prakties moontlik voor te stel.

Hoewel stylleer nie behandel word nie, het ek my tog gedwonge gevoel om 'n paar opvattinge omtrent beeldspraak in 'n nuwe lig te probeer stel. Die behandeling van hierdie onderwerp in sommige skoolboeke laat soveel te wense oor dat hier 'n spesiale hoofstuk daaraan gewy word.

In 'n bylaag verskyn etlike taallyste. Hulle bied stof aan wat deur die Direkte Metode gedoseer kan word, en vorm terselfdertyd 'n handige verwysingsbron vir die leerling. Vir hersieningswerk is sodanige lyste m.i. onontbeerlik.

Ek was voornemens om aan die end van elke hoofstuk 'n reeks oefeninge, by wyse van toepassing, te plaas. By nader beskouing het dit egter onprakties geblyk. Dit sou onmoontlik wees om aan sowel grammatika as oefeninge reg te laat geskied sonder dat die boek veels te lywig word.

Daar hierdie boek vir die Sekondêre Skool bedoel is, kan hier geen sprake van volledigheid wees nie. Net die belangrikste verskynsels van die taal word bespreek.

Van sommige van die beskikbare werke oor taal het ek dankbare gebruik gemaak. 'n Lysie word agterin aangegee.

Ek vertrou dat hierdie boekie aan sy doel sal beantwoord. Alle menings en beskouings van kollegas word met belangstelling ingewag.

A. S. V. BARNES

Pietermaritzburg,
Oktober 1944.

VOORWOORD BY DIE TWEDE DRUK

Afgesien van aansuiwering, 'n omskrywing van die werkwoord, en die toepassing van die nuwe Akademie-reël met betrekking tot die nasetsel „-toe”, bly hierdie druk onveranderd.

DIE SKRYWER.

I N H O U D

Oor Grammatika:	Bl.
Verhouding tussen taal en grammatika	13
Ontstaan van die grammatika	15
Foutiewe grammatika	16
 Oor die Afrikaanse Taal:	
Waar kom die Afrikaanse taal vandaan?	18
Hoe het Afrikaans ontstaan?	20
Wanneer het Afrikaans ontstaan?	22
 Die Indeling van woorde in klasse	26
 Spelling	29
Klinkers	29
Medeklinkers	31
Die deelteken	32
Die kappie	32
Die koppelteken	33
Aksent	34
Tweeklanke	34
Die afkappingsteken	35
Hoofletters	35
Spelling van vreemde woorde	37
Die aaneenskrywe van woorde	39
Ander spellingmoeilikhede	39
 Selfstandige naamwoorde:	
(a) Betekenis	41
(b) Fleksie:	
Getal	42
Geslag	57
Verkleinwoorde	62
Naamval	70
Funksieverandering	71
 Byvoeglike naamwoorde, Hoeveelheidswoorde, Omvangswoorde en Lidwoorde:	
Algemene betekenis	72
Oor die gebruik van beskrywende woorde	73
 A. Byvoeglike naamwoorde:	
(a) Betekenis	77
(b) Fleksie:	79
Die E-verbuiging	79
Vergelyking	88

B. Hoeveelheidswoorde:	Bl.
(a) Betekenis	94
(b) Fleksie	96
C. Omvangswoorde:	
(a) Betekenis	100
(b) Fleksie	101
D. Lidwoorde:	
Betekenis	101

Voornaamwoorde

Betekenis	104
A. Selfstandig:	
1. Persoonlike voornaamwoorde	105
Oor die gebruik van die persoonlike vnw.	107
2. Vraende voornaamwoorde	115
3. Betreklike voornaamwoorde	117
4. Onbepaalde voornaamwoorde	121
B. Byvoeglik:	
I. Besitlike voornaamwoorde:	
(a) Betekenis	122
(b) Fleksie	123
II. Aanwysende voornaamwoorde	124
III. Ander byvoeglike woorde	126

Werkwoorde

(a) Betekenis	127
Soorte werkwoorde	129
A. Selfstandige werkwoorde	129
B. Hulpwerkwoorde	131
Soorte hulpwerkwoorde	132
C. Koppelwerkwoorde	134
(b) Fleksie:	
1. Persoon	135
2. Getal	135
3. Saamgestelde werkwoorde	135
4. Wys	139
MODALITEIT	140
I. Die spreker beweer iets	142
II. Die spreker is onseker	143
III. Die spreker ontken indirek	146
5. Tyd:	
I. Die vorme van die werkwoord in Afrikaans	147
II. Betekenis van die vorme van die werkwoord in Afrikaans	149
6. Vorm	158
7. Die infinitief	161
8. Deelwoorde	165

Bywoorde:	Bl.
(a) Betekenis	178
Soorte bywoorde:	
1. Bywoorde van tyd	178
2. Bywoorde van plek	180
3. Bywoorde van wyse	182
4. Bywoorde van graad of hoeveelheid	183
5. Bywoorde van modaliteit	184
6. Ander bywoorde (Rede, Oorsaak, Middel, Maat, Verhouding, ens.)	185
(b) Fleksie	186
Vraende bywoorde	187

Tussenwerpsels:

Betekenis	189
----------------------------	-----

Voorsetsels en Voegwoorde:

Betekenis	191
Die Voorsetsel	192
Die voorsetsel-frase	196
Saamgestelde werkwoorde plus voorsetsels	197
Circumposisies	197
Verhoudinge deur voorsetsels uitgedruk	198
Die Voegwoord	199
Voegwoordelike bywoorde	204

Die Ontkenning:

A. Indirekte ontkenning	205
B. Ontkenningswoorde	205
1. Die Enkelvoudige sin	205
2. Die Saamgestelde sin	210
A. Veelvoudige sinne	210
B. Saamgestelde sinne	210

Direkte en Indirekte Rede:

A. Direkte Rede	213
B. Indirekte Rede	214

Die Brief:

A. Vriendskaplike Briewe	220
B. Sakebriewe	224
C. Offisiële Briewe	227
D. Formele Uitnodigings	230
E. Briewe aan die Pers	231
F. Telegramme	232

Leestekens:	Bl.
Die Punt	233
Die Kommapunt	233
Die Dubbelpunt	234
Die Aandagstreep	235
Die Vraagteken	236
Die Uitroepteken	236
Die Hakies	236
Aanhalingstekens	237
Die Komma	237
Afkortings	240
Woordvorming:	
1. Samestelling:	
A. Samestelling	250
B. Samekoppeling	253
2. Afleiding:	
I. Selfstandige naamwoorde	255
II. Werkwoorde	257
III. Byvoeglike naamwoorde	259
IV. Bywoorde	260
3. Samestellende afleiding	261
4. Klanknabootsing	261
5. Volksetimologie	261
6. Kontaminasie	262
7. Verkorting of Verdigting	263
Name van Nasies, Lande, Tale, ens.	264
Taalverskynsels:	
1. Antonieme	267
2. Homonieme	267
3. Sinonieme	268
4. Paronieme	269
5. Anglisismes	270
6. Vergelykings	271
7. Doeblette	271
8. Taalfossiele	272
9. Assimilasie	273
10. Metatesis	274
11. Toutologie	274
12. Epentesis	274
13. Paragoge	275
14. Protesis	275
15. Prokopee	275
16. Sinkopee	275
17. Apokopee	275
18. Hendiadys	275
19. Argaisme	276

20. ANALOGIE:

Bl.

I. Wat verstaan ons onder analogie	276
II. Voorbeelde van analogiewerking in Afrikaans	278
A. Woordvorming	278
B. Die werkwoord	280
C. Die selfstandige naamwoord	281
D. Die bywoord	282
E. Die byvoeglike naamwoord	282
F. Sinsleer	282
G. Betekenisleer	282

SINSLEER:

Wat is 'n sin?	283
Wat is 'n frase?	284
Die indeling van sinne	285

A. ENKELVOUDIGE SINNE 285

Die onderwerp	286
Die predikaat	287
Die voorwerp	288
Bepalings	290
1. Die bywoordelike bepaling	290
2. Die byvoeglike bepaling	294
3. Bepalings van gesteldheid	295
Allerlei	296
I. Die infinitief as sinsdeel	296
II. Veelvoudigheid van die gesegdewoord	297
III. Veelvoudigheid van die onderwerp en voorwerp	297
IV. Woordorde	299
V. Proewe van sintaktiese ontleding	300

B. DIE SAAMGESTELDE SIN:

Wat is 'n saamgestelde sin?	300
1. Neweskikkende sinsverband	301
2. Onderskikkende sinsverband	302
A. Byvoeglike bysinne	302
B. Selfstandige bysinne	303
C. Bywoordelike bysinne	304
Proewe van sinsontleding	307

DIE AFRIKAANSE WOORDESKAT:

Waar kom die Afrikaanse woordeskat vandaan?	308
1. Oorerwing	308
2. Ontlening:	309
A. Waarom word woorde geleen?	309
B. Aan watter tale het Afrikaans ontleen?	311
3. Woordvorming	313

WOORDBETEKENIS EN BETEKENIS- VERANDERING:

	Bl.
Wat dit beteken	314
A. Woordbetekenis	314
Algemene geaardheid van die betekenis van woorde	314
Faktore wat betekenisinhoud bepaal	316
Polisemie van woorde feitlik onbeperk	318
Betekenisdifferensiasie	318
B. Betekenisverandering:	
Algemene geaardheid van betekenisverandering	319
Hoekom verander woorde van betekenis?	319
Hoekom sterf woorde uit?	321

DIE GEVOELSWAARDE VAN WOORDE 324

FUNKSIE EN FUNKSIEVERANDERING 329

Wat is die funksie van 'n woord?	329
Proewe van benoeming van woordsoorte	332

SPREEKWOORDE EN VERWANTE VORME:

1. Begripsbepaling	333
2. Ontstaan en oorsprong	334
3. Vorm	338
A. Innerlike vormverskynsels	338
B. Uiterlike vormverskynsels	339

STYLFIGURE:

Wat is stylfigure?	340
A. Trope (Beeldspraak)	340
1. Wat is beeldspraak?	340
2. Psigologiese agtergrond	341
3. Geaardheid van beeldspraak	341
(a) Assosiasie deur ooreenkoms	342
(b) Assosiasie deur verband	342
4. Eise van goeie beeldspraak	343
5. Beeldspraak as taalskeppende faktor. Skynbeeld- spraak	344
6. Populêre opvattinge	345
7. Soorte beeldspraak	346
I. Assosiasie deur ooreenkoms:	
(a) Metafoor (met bespreking van „Vergely- king”)	346
(b) Allegorie	348
(c) Personifikasie	348
(d) Hiperbool	349
(e) Eufemisme	349
(f) Ironie	349

II. Assosiasie deur verband:	Bl.
(a) Sinekdogee	350
(b) Metonimia	350
(c) Antonomasia	350
B. Ander stylfigure:	
Betekenis	350
Groep 1 (Repetisie; Sinonimie; Antitese; Paradoks; Oximoron; Polisindeton; Asindeton; Interrogasie; Preteritio; Ellips)	351
Groep 2 (Perifrase; Generalisasie; Litotes; Eufemisme)	353
Groep 3 (Eksklamasie; Apostroof)	354

BYLAAG A

TAALLYSTE

Die Selfstandige Naamwoord:

(a) Meervoude	355
(b) S.nwe. met twee meervoude (Geen verskil van betekenis)	357
(c) S.nwe. met twee meervoude (Met verskil van betekenis)	358
(d) Verkleinwoorde	360
(e) Geslag	361

Die Byvoeglike Naamwoord:

(a) Trappe van vergelyking en verboë-vorme	363
(b) Intensiewe vorme	366
(c) Verboë en onverboë gebruik van dieselfde b.nw.	367

Die Werkwoord:

(a) 'n Lysie skeidbaar saamgestelde wwe.	369
(b) 'n Lysie onskaidbaar saamgestelde wwe.	369
(c) 'n Lysie wwe. wat beide skeidbaar en onskaidbaar saam- gestel is	369
(d) 'n Lysie onskaidbaar saamgestelde wwe. wat 'n ge- voor- aan neem	371
(e) 'n Lysie teenwoordige deelwoorde	371
(f) 'n Lysie swak verlede deelwoorde	372
(g) 'n Lysie sterk verlede deelwoorde:	373
(i) Met verandering van stamklinker	373
(ii) Sonder verandering van stamklinker	375
(h) 'n Paar verlede deelwoorde wat sowel swak as sterk ge- bruik kan word . *	376

Voorsetsels:

AAN (378); AGTER (378); BO (378); BY (379); IN (379);
JEENS (379); LUIDENS (380); MET (D380); NA (380);
NAMENS (380); OM (380); ONDER (381); OOR (381);
OP (381); PER (382); TE, TEN, TER (382); TEEN (382);
TEENoor (382); TOT (382); UIT (383); VAN (383); VIR
(383); VOOR (384).

Sinsnedes met twee voorsetsels	384
---	------------

Afleidings:

(a) Selfstandige naamwoorde	385
(b) Byvoeglike naamwoorde	390

Ander woorde vir holruggeryde en anglisistiese woorde:

LEKKER (396); MOOI (396); GOED (397); NEEM (397); SIT (398); SÊ (399); DOEN (399); MAAK (400); STOP (401); SIEN (402); VANG (402); GAAN (402); STAAN (403); DRAAI (403); GOOI (404); BREEK; HOU; PART (404); DOODGEAAN (404); DOODGEMAAK (405).

Samestellings	407
--------------------------------	------------

Anglisismes	411
------------------------------	------------

Baie woorde deur een woord vervang:

(a) Name van persone	425
(b) Name van plekke	428
(c) Byvoeglike naamwoorde	430

Versamelname	432
-------------------------------	------------

Klankskilderende Woorde:

(a) Dieregeluide	434
(b) Natuur- en ander klankskilderende woorde	434

Vaste Uitdrukkings	435
-------------------------------------	------------

Ou tweede en derde naamvalle	441
---	------------

Sinonieme (suiwer Afrikaanse woorde)	442
---	------------

Homonieme	444
----------------------------	------------

Antonieme	447
----------------------------	------------

Woordpare (stam- en sinverwante woorde)	448
--	------------

Vergelykings	461
-------------------------------	------------

Ritme, rym, kontraste, sinonieme en alliterasie	465
--	------------

Idiomatiese uitdrukkings vir „dronk wees”	469
--	------------

Idiomatiese uitdrukkings vir „slaan” of „slae kry”	469
---	------------

Idiomatiese benaminge vir persone	470
--	------------

BYLAAG B

Afrikaanse spreekwoorde en gesegdes	472
Bibliografie	491